

Léirmheas ar Noel Ó Murchadha, “An Ghaeilge sa Nua-Aoiseacht Dhéanach – an meon i leith éagsúlacht teanga sa Ghaeilge” (2018), foilsithe ag Cló Iar-Chonnacht, Conamara

Colm Ó Ciardubháin

Fiontar & Scoil na Gaeilge, DCU

colm.ociardubhain@dcu.ie

Eochairfhocail: *Éagsúlacht teanga; idé-eolaíocht teanga; dearcadh teanga, An Gaeltacht; Cainteoirí dúchais, Nua-chainteoirí*

Teoiric a bhí ina bonn taca leis an taighde seo ná go bhfuil foirmeacha teanga ann a ngabhann gradam leo agus foirmeacha a mbaineann stiogma leo. Deirtear go bhfuil na canúintí traidisiúnta “faoi ghradam follasach” (Ó Murchadha 2018, lch. 12), is é sin go n-aithníonn cainteoirí na teanga an rud is Gaeilge cheart dhlisteanach ann agus go raibh tacaíocht institiúideach ar fáil di ó aimsir na hAthbheochana i leith – i bpolasaithe rialtais agus sa dioscúrsa poiblí. Níl an gradam sin bunaithe ar thréith intreach theangeolaíoch – is é an pobal a bhronn an luach seo ar na *canúintí traidisiúnta*. Ní shin an cineál Gaeilge atá ag go leor d’aos óg na Gaeltachta áfach, ná ag cainteoirí Gaeilge taobh amuigh di, agus ní hí an cineál Gaeilge atá ag dul i dtreis. Má tá cainteoirí Gaeilge in ann Gaeilge cheart dhlisteanach a aithint – is é sin an cineál Gaeilge atá ag cainteoirí Gaeltachta a rugadh roimh 1960 (lch. 87) cén fáth, mar sin, nach bhfuil an cleachtas teanga ag teacht leis an dearcadh atá ann faoin rud a shamhlaítear a bheith ceart agus dlisteanach? Maítear go bhfuil “idé-eolaíocht fholaithe” (lch. 16) eile ann a fhágann nach mbíonn an cleachtas teanga ag teacht leis na múnlaí atá faoi ghradam follasach agus gurb í an idé-eolaíocht fholaithe a rialaíonn cé na foirmeacha teanga a bheidh ag leathadh. Chun an cheist seo a chíoradh tugadh faoi thaighde páirce eimpíreach *daonteangeolaíocht*, a rinneadh i 2010 le déagóirí i nGaeltacht na Mumhan (lch. 175). Baineann an *daonteangeolaíocht* le staidéar ar dhearcadh daoine (nach teangeolaithe iad) i leith teangacha. An sprioc a bhí leis an taighde ná iniúchadh a dhéanamh ar idé-eolaíocht idir fholaithe agus fhollasach na rannpháirtithe.

Cúig chaibidil atá sa leabhar, móide réamhrá, conclúid, leabharliosta cuimsitheach agus aguisín ina bhfuil treoir faoin nodaireacht foghraíochta a úsáideadh. Sa réamhrá tugtar cur síos ar struchtúr an tsaothair chomh maith le hachóimre ar na príomhphointí a thagann aníos i ngach caibidil agus sa chonclúid.

Sa chéad chaibidil pléitear an fráma teoiriciúil a bhfuil an saothar bunaithe air. Tá an staidéar ar éagsúlacht teanga fréamhaithe san antraipeolaíocht teanga agus mínítear go nasctar tréithe le daoine bunaithe ar an mbealach a labhraíonn siad. Téann na tuairimí faoin nasc idir tréithe daoine agus an chaoi a labhraíonn siad i dtreis, agus déantar normalú ar na tuairimí sin. Fágann sé sin go samhlaítear gradam le cineálacha áirithe teanga agus stiogma le cineálacha eile. Is cuid d'idé-eolaíocht an Iarthair é go bhfuil a leithéid de rud ann agus an leagan 'ceart' nó an leagan 'caighdeánach' de theangacha. Déantar dlisteanú ar na múnlaí teanga a samhlaítear ardghradam leo in institiúidí na sochaí. Aithnítear ó chomhthéacsanna idirnáisiúnta áfach gur "ag foirmeacha nach bhfuil faoi ghradam follasach sóisialta a bhíonn an lámh in uachtar ó thaobh úsáide de agus is iad is mó a scaipeann i measc an phobail san aistriú teanga" (lch. 35). Tagraítear anseo do choincheap na hidé-eolaíochta folaithe. Uaidh sin pléitear an fhorbairt a tháinig ar na modhanna taighde a bhí in úsáid chun an idé-eolaíocht fholaithe a nochtadh. Pléitear freisin an tuiscint chomhaimseartha sa tsochtheangeolaíocht ar an éagsúlacht teanga, is é sin go bhfuil urlabhra an duine faoina réir féin, agus gur féidir leis an urlabhra sin a athrú ag brath ar an gcomhthéacs ina bhfuil an sé. Luaitear go bhfuil dlúthbhaint ag an bparaidím seo sa teangeolaíocht leis an nua-aoiseacht dhéanach sa mhéid is nach bhfuil iompar an duine aonair chomh srianta is a bhí ag gnáthchleachtais na sochaí ná ag na hinstitiúidí atá ag feidhmiú inti. An tionchar a d'fhéadfadh a bheith i gceist ná go mbeadh an mheicníocht trína mbronntar gradam ar shaghsanna difriúla teanga ag athrú, agus d'fhéadfadh an saghas teanga a shamhlaítear a bheith caighdeánach nó dlisteanach a bheith ag athrú. Go deimhin, léirítear go bhféadfadh lagú teacht ar an tuiscint go bhfuil a leithéid de rud ann agus teanga cheart caighdeánach faoi chúinsí na nua-aoiseachta déanaí.

Dírítear ar chás na Gaeilge sa Ghaeltacht agus san iar-Ghaeltacht i gcaibidlí 2 agus 3 faoi seach. Pléitear an dinimic shochtheangeolaíochta atá ag imirt tionchair ar urlabhra na Gaeilge agus ar an aistriú teanga sa Ghaeltacht, eadhon: an teaghlach, an córas oideachais, na meáin chumarsáide. Deirtear go bhfuil an Ghaeilge thraidisiúnta ag dul i léig go mear agus déantar plé cuimsitheach ar thréithe teangeolaíochta na Gaeilge iarthraidisiúnta atá ag dul i dtreis. Fágann sé sin go bhfuil an Ghaeilge “éagobhsaí guagach agus neamh-chomhsheasmhach ag glúin óg na Gaeltachta” (Ich. 85). Mínítear gurb é atá san iar-Ghaeltacht ná áit inar “briseadh an nasc leanúnach leis an urlabhra thraidisiúnta Gaeilge” (Ich. 63) agus tugtar aghaidh air sin i gcaibidil 3. Pléitear an rangú a dhéantar ar chainteoirí Gaeilge na hiar-Ghaeltachta agus an bunús a bhaineann leis na lipéid *cainteoir dúchais*, *nua-chainteoir* agus *foghlaiméoir*. Liostaítear tréithe teangeolaíochta Gaeilge na hiar-Ghaeltachta faoi na ceannteidil chéanna, nach mór, a bhí i gcaibidil 2 agus pléitear an tionchar a imríonn Gaeilge na hiar-Ghaeltachta ar Ghaeilge na Gaeltachta. Díol suntais sna caibidlí sin nach aon bhac ar an gcumarsáid éifeachtach atá san urlabhra iarthraidisiúnta, agus na cosúlachtaí idir tréithe teangeolaíochta sa Ghaeltacht agus san iar-Ghaeltacht ainneoin cúinsí sochtheangeolaíochta a bheith an-difriúil. Measaim go bhfuil an-luach ar na caibidlí seo neamhspleách ar an leabhar ina iomláine óir déantar cíoradh ar chineál na gcainteoirí comhaimseartha na Gaeilge atá ann, na cúinsí sochtheangeolaíochta ina maireann siad, agus comharthaí sóirt na teanga a labhraíonn siad go hachomair agus go beacht.

Pléitear gradam na héagsúlachta i gcaibidil 4 agus déantar ailíniú ar chás na Gaeilge i gcomhthéacs na dteoiricí a luaitear sa chéad chaibidil. Léirítear nach feiniméan nua é go mbeadh foirmeacha áirithe teanga faoi ghradam sa Ghaeilge. Deirtear gur bhain gradam le córas scríbhneoireachta na Sean-Ghaeilge agus na Meán-Ghaeilge (Ich. 148) agus gurbh í an scríbhneoireacht aonfhoirmeach a bhí faoi mheas le linn thréimhse na Gaeilge Clasaicí ainneoin go raibh an éagsúlacht réigiúnach ag teacht chun cinn (lgh. 148–154). Maítear mar sin gur feiniméan réasúnta nua é an gradam a bhronntar ar *chaint na ndaoine* agus pléitear teacht chun cinn na hidé-eolaíochta sin le linn na hAthbheochana agus an chaoi a raibh *caint na ndaoine* ina bonn taca le gnéithe den phleanáil teanga ó bhunú an stáit. I dtreo dheireadh na caibidle pléitear ról na meán “mar gheatóirí teangeolaíochta” (Ich. 170) agus aithnítear go dtugtar spás do

chineálacha éagsúla Gaeilge ar na meáin chomhaimseartha agus an tionchar a imríonn an láithreach sin ar an idé-eolaíocht i leith na héagsúlachta. Léitheoireacht riachtanach atá i gcaibidil 4, an dara leath di go háirithe, chun tuiscint a fháil ar na cúinsí as ar fhás na hidé-eolaíochtaí gradaim reatha agus an bhaint atá ag an bpleanáil teanga agus na meáin chumarsáide i gcruithú na n-idé-eolaíochtaí sin.

Pléitear torthaí an taighde páirce agus an mhodheolaíocht a úsáideadh i gcaibidil 5. Léiríonn an cíoradh sa chéad chaibidil ar mhodhanna taighde sa ghort seo chomh maith leis an bplé a dhéantar ar thaighde eile comhaimseartha sa ghort seo i gcaibidil 5 a dheacra is atá sé mionchoigeartú a dhéanamh ar uirlisí taighde chun iniúchadh a dhéanamh ar an idé-eolaíocht fholaithé. Mar chuid den taighde seo iarradh ar 262 dalta idir 15–19 bliana d’aois ó Ghaeltacht na Mumhan (ó Chiarraí, ó Chorcaigh agus ó Phort Láirge) *tástáil mheasúnú cainteora* a líonadh bunaithe ar mhíreanna fuaime a roghnaíodh ó chartlanna Raidió na Gaeltachta agus ó Raidió na Life. Roghnaíodh dhá mhír fuaime ó cheantair éagsúla Ghaeltachta ar fud na tíre – mír amháin ina raibh tréithe traidisiúnta an cheantair ar fáil agus mír eile ina raibh tréithe iarthraidisiúnta an cheantair chéanna agus socraíodh go mbeadh mír amháin ann ó chainteoir iar-Ghaeltachta. Cinneadh míreanna fuaime a úsáid ina raibh comharthaí sóirt na foghraíochta iarthraidisiúnta (fuaimniú gutaí agus consan, suíomh an aicinn etc.) le cloisteáil mar shamplaí den urlabhra iarthraidisiúnta (lch. 182). Tugtar léirmhíniú loighciúil ar fhreagraí na rannpháirtithe agus nasctar sin leis na coincheapa a pléadh sna caibidilí roimhe nuair is cuí. Tá sé le sonrú i ndearcadh follasach na ndaltaí maidir le céard is ‘Gaeilge mhaith’ ann gur dhóigh leis na grúpaí ar fad, ar an iomlán, go raibh Gaeilge mhaith ag na cainteoirí ar fad agus gur thug siad tús áite do Ghaeilge thraidisiúnta na Mumhan. Díol suntais gur beag dealú a rinne na rannpháirtithe idir na cainteoirí óga agus na cainteoirí traidisiúnta anseo. Tháinig Gaeilge na gcainteoirí óga ó chúige Mumhan chun cinn nuair a fiafraíodh díobh cén Ghaeilge a thaitin leo. Díol spéise gur mó a thaitin cainteoir na hiar-Ghaeltachta leo ná na cainteoirí as Cúige Uladh go minic. Aimsíodh an idé-eolaíocht fholaithé nach bhfuil ag teacht leis idé-eolaíocht fhollasach sa mhéid is go raibh “freagraí níos dearfaí i gcoitinne faoin gcainteoir iar-Ghaeltachta agus faoi na cainteoirí óga Gaeltachta, go háirithe na cainteoirí óga as Cúige Mumhan” (lch. 222). Acmhainn ríluachmhar atá sa chur síos ar

na míreanna fuaimne i lár chaibidil 5 mar ábhar staidéir agus cleachtaidh dóibh siúd a bheadh ag iarraidh dul i dtaithí ar na canúintí agus ar an tras-scríobh foghraíochta.

Sa chonclúid déantar achoimre ar mhórpheintí an leabhair, plé ar thorthaí an taighde páirce agus na himpleachtaí atá ag eascairt uathu. Áitítear gur cruthaíodh go bhfuil idé-eolaíocht ann i measc na rannpháirtithe nach bhfuil ag teacht leis an idé-eolaíocht trína mbronntar gradam follasach ar na canúintí traidisiúnta (Ich. 253). Aithnítear gurbh fhéidir nach bhfuil na múnláí traidisiúnta inbhuanaithe ná inmhianaithe (Ich. 260) i ngach comhthéacs sa saol comhaimseartha go háirithe san iar-Ghaeltacht mar shampla. Níl mórán dóchais ag an údar faoin rath a bheidh ar na múnláí traidisiúnta agus airíonn sé go bhfuil easpa tacaíochta ann dóibh in institiúidí na sochaí.

An cheist atá agam i dtaobh an tsaothair ná go mbraithim gur ghá a bheith níos caolchúisí faoi léirmhíniú a dhéanamh ar thorthaí an taighde páirce seo agus na himpleachtaí atá ag eascairt astu i bhfianaise gurbh í an fhoghraíocht iarthraidisiúnta t-aon athróg amháin a dhealaigh an cainteoir óg ón gcainteoir traidisiúnta sna míreanna fuaimne a chuala na rannpháirtithe. Táthar airdeallach air seo agus deirtear “go mbeadh tionchar dosheachanta diúltach ar mheasúnú na rannpháirtithe ag roghnú gnéithe iarthraidisiúnta atá an-suntasach agus atá go mór faoi stiogma in idé-eolaíocht fhollasach an phobail – an iasachtaíocht ón mBéarla, cuir i gcás” (Ich. 183) rud a léiríonn athuair na mórchastachtaí a bhaineann le huirlisí taighde sásúla a dhearadh don chúram seo. Dá bhí sin ní féidir a mhaíomh go bhfuil “... tacaíocht fholaithe ag foirmeacha, ag gnéithe agus ag stíleanna teangeolaíochta atá forleathan agus atá ag scaipeadh trí phobal cleachtais na Gaeilge ...” (Ich. 241) mar nach dóigh liom gur féidir an fhoghraíocht iarthraidisiúnta a úsáid mar athróg ionadach ar thréithe na Gaeilge iarthraidisiúnta uile mar a cuireadh i láthair i gcaibidilí 2 agus 3 iad. Sa bhreis air sin maítear go bhfuil athruithe suntasacha ann a dtugann an t-éisteoir suntas dóibh, an chomhréir nó córas an bhriathair ach deirtear go bhfuil “athruithe beagáinín níos caolchúisí ná sin i gceist chomh maith – athruithe ar an gcóras fóinéimeach agus athruithe ar chóras na n-athruithe tosaigh gramadúla” (Ich. 65). In éagmais na dtréithe tipiciúla iarthraidisiúnta is suntasaí d’fhéadfaí, dar liom, a áitiú gur mó den Ghaeilge thraidisiúnta, atá faoi ghradam follasach, a bhí sna míreanna fuaimne a luadh le cainteoirí óga.

Tá ardchaighdeán eagarthóireachta ar an leabhar cé is moite de na pointí seo a leanas: meascán de *teangmháil* agus *teagmháil* (lgh. 86–87); *meiteadhioscúrsacha* agus *meitidhioscúrsacha* (lch. 165); *ar an bhfuaim chosanta* seachas ‘chosanta’ (lch. 77). Measaim gur /f̪o:hni:/ nó /'f̪o:hni:/ is ceart a bheith sa dara sampla d’fhuaimniú na foirme ‘Feothanaí’ seachas /f̪o:h'ni:/ (lch. 75).

Cé gur leabhar acadúil é seo beidh sé an-úsáideach do na daoine seo a leanas: lucht pleanála teanga agus lucht déanta polasaithe teanga go mbeidh tuiscint acu ar na rudáí is féidir agus nach féidir a bhaint amach agus iad ag feidhmiú faoi chúinsí na nua-aoiseachta déanaí. Tá impleachtaí tromchúiseacha ag eascairt ó thorthaí an taighde seo do theagascóirí teanga ar gach leibhéal. Tá sonraí agus *nuance* sa leabhar seo go háirithe sa chéad chaibidil agus sa chonclúid nach féidir a phlé anseo. Tá an t-údar le moladh go hard as tarraingt ar dhisciplíní éagsúla léinn chun saothar comhtháite fiúntach a chur i dtoll a chéile.

Tagairtí

Ua Súilleabháin, S. (1994). ‘Gaeilge na Mumhan’, in McCone, K., McManus, D., Ó Háinle, C., Williams, N. & Breathnach, L., eag., *Stair na Gaeilge in ómós do Pádraig Ó Fiannachta*, Má Nuad, Roinn na Sean-Ghaeilge, Coláiste Phádraig, Má Nuad, lgh. 479–539.